University of Groningen

In de etalage

Jansen, Giedo; Sluiter, Roderick; Akkerman, Agnes

Published in:
Mens en Maatschappij

DOI:
[10.5117/MEM2018.1.INDE](https://doi.org/10.5117/MEM2018.1.INDE)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2018

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Jansen, G., Sluiter, R., & Akkerman, A. (2018). In de etalage: De verspreiding van stakingen: Slaan arbeidsconflicten over van de ene naar de andere sector? *Mens en Maatschappij*, 93(1), 77-92.
<https://doi.org/10.5117/MEM2018.1.INDE>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

In de etalage

De verspreiding van stakingen: slaan arbeidsconflicten over van de ene naar de andere sector?¹

door Giedo Jansen, Roderick Sluiter en Agnes Akkerman

Oorspronkelijk artikel: Jansen, G., Sluiter, R., & Akkerman, A. (2016). The Diffusion of Strikes: A Dyadic Analysis of Economic Sectors in the Netherlands, 1995-2007. *American Journal of Sociology*, 121(6), 1885-1918. doi: 10.1086/685441

Stakingen komen vaak voor in golven en kunnen zich dan als een inktvlek over een land verspreiden. De meest gangbare verklaring hiervoor is dat stakingen het gevolg zijn van conjuncturele golven en de onderhandelingscyclus. Stakingen zouden de ontwikkelingen in vraag en aanbod op de markt volgen, en de daarmee gepaard gaande veranderingen in werkgelegenheid. Uiteraard is de kans op een staking ook groter wanneer collectieve arbeidsovereenkomsten aflopen en er over nieuwe wordt onderhandeld. Een andere verklaring voor stakingsgolven is dat stakingen ‘besmettelijk’ zijn, dat wil zeggen dat een staking aanstekelijk werkt voor werknemers in andere bedrijven en sectoren. Deze laatste verklaring heeft in de wetenschappelijke literatuur echter nauwelijks aandacht gekregen.

Besmetting tussen sectoren

Ons onderzoek richt zich op de vraag of stakingen elkaar opvolgen – wanneer we conjuncturele veranderingen en aflopende collectieve arbeidsovereenkomsten constant houden. Meer specifiek beantwoorden we de vraag in hoeverre stakingen overspringen van de ene naar de andere sector. En als dit het geval is, tussen welke sectoren deze ‘besmettingen’ dan het meest plaatsvinden? Eerder onderzoek naar stakingspatronen heeft laten zien dat arbeidsconflicten soms overspringen. Er is echter nog maar weinig bekend over de omstandigheden waaronder dit gebeurt. In deze studie gebruiken we zogenaamde ‘diffusietheorieën’ om te verklaren welke factoren ertoe bijdragen dat stakingen van de ene naar de andere sector overspringen.

In dit onderzoek onderscheiden we twee soorten verklaringen voor verspreiding: een leermechanisme en een aanpassingsmechanisme. Het idee achter het leermechanisme is dat stakingen nieuwe stakingen uitlokken wanneer werknemers leren van de omstandigheden, acties en strategieën van andere werknemers. Deze verklaring stelt dat door te staken werknemers in de ene sector relevante informatie leveren voor werknemers in andere sectoren. Aan de hand van anderen staking kunnen werknemers leren hun eigen strategische mogelijkheden en onderhandelings situatie te beoordelen, en acties als strategie imiteren. Het aanpassingsmechanisme daarentegen, gaat niet zozeer uit van informatie die overgebracht wordt, maar stelt dat stakingen in de ene sector de arbeids- en onderhandelingsomstandigheden in een andere sector kunnen veranderen. Het aanbod en de prijs van goederen en arbeid kunnen worden beïnvloed door (uitkomsten van) stakingen elders, bijvoorbeeld wanneer de productie van toeleveranciers stil ligt, of wanneer de lonen in aanpalende sectoren stijgen.

Op basis van beide theorieën verwachten wij dat stakingen het vaakst overspringen tussen sectoren die qua werknemers vergelijkbaar zijn. Met andere woorden, tussen sectoren met veel werknemers met vergelijkbare vaardigheden. Anekdotisch bewijs voor zulke leereffecten komt bijvoorbeeld uit de Verenigde Staten. Toen in 2014 medewerkers van Walmart gingen staken, haalden zij hun inspiratie met betrekking tot zowel hun looneisen als hun actie-repertoire uit eerdere stakingen onder fastfood medewerkers – mensen met vergelijkbaar werk. Naast dit leereffect verwachten wij dat besmetting ook plaatsvindt tussen sectoren die voor het productieproces van elkaar afhankelijk zijn, wanneer ze gebruik maken van elkaars goederen en diensten, of wanneer zij concurreren om productiegoederen, zoals arbeid. Zo resulteerden de stakingen van Walmart-medewerkers in de Verenigde Staten in een loonsverhoging. Dit veroorzaakte een ‘ripple effect’, waardoor er ook hogere lonen geëist werden in andere sectoren, zoals de zorg, de kinderopvang en de horeca. In dit laatste voorbeeld loopt de verspreiding met name via het aanpassingsmechanisme: door stakingen in de ene sector verandert het aanbod van arbeid in andere sectoren.

Onderzoeksaanpak

Voor het empirische onderzoek naar de vraag of stakingen besmettelijk zijn, en of ze zich verspreiden via het leer-mechanisme of het aanpassingsmechanisme, hebben we gegevens verzameld en geanalyseerd over stakingen in veertien Nederlandse sectoren in de periode 1995-2007. Onze onderzoeksaanpak is bijzonder, omdat we gebruik maken van gedetailleerde gegevens over de precieze dagen waarop stakingen plaatsvonden. Anders dan veel eerdere onderzoeken die gebruik maken van geaggregeerde stakingscijfers per jaar, zijn we daardoor in staat om de exacte timing van stakingen te analyseren. Om de timing en clustering van

stakingen te verklaren voerden we een gebeurtenissenanalyse (event-history analysis) uit, waarin we hebben gekeken naar de effecten van gelijkenissen en onderlinge afhankelijkheid tussen 182 (d.w.z. 14 sectoren $\times$ elk 13 'dyaden') combinaties van sectoren. Als indicator van gelijkenis hebben we gekeken naar de overeenkomst tussen twee sectoren in gemiddelde vaardigheden van werknemers. De onderlinge economische afhankelijkheid tussen twee sectoren is gemeten aan de hand van de mate waarin sectoren handel met elkaar drijven, en de mate van arbeidsmobiliteit tussen beide sectoren.

Belangrijkste bevindingen

Uit onze studie blijkt dat stakingen inderdaad geen geïsoleerde gebeurtenissen zijn. Stakingen in de ene sector vergroten (onder bepaalde omstandigheden) de kans dat er in andere sectoren ook stakingen plaatsvinden. Stakingen blijken niet vaker over te springen naar sectoren met vergelijkbare beroepen, zoals we volgens het leermechanisme verwachtten. Wel vonden we dat stakingen vaker overslaan naar sectoren waartussen werknemers veelvuldig van baan wisselen, wat duidt op de werking van het aanpassingsmechanisme. Deze resultaten versterken het vermoeden dat de besmettelijkheid van stakingen gevoed wordt door een sterke concurrentie tussen sectoren. Wat opvalt, is dat deze manier van verspreiding relatief snel gaat; vanaf een week tot een maand na een staking neemt de kans op het overspringen naar andere sectoren toe.

Dat staken aanstekelijk kan werken is belangrijk voor collectieve onderhandelingen, en voor het effect dat deze hebben op arbeidsomstandigheden. Hoewel het aantal stakingen in Nederland relatief gering is vergeleken met de ons omringende landen, maken stakingen (of het dreigen daarmee) onmiskenbaar deel uit van het onderhandelingspel tussen vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers. Onze studie laat zien dat onderhandelaars niet alleen rekening dienen te houden met de sociaaleconomische situatie van de 'eigen' sector of bedrijfstak, maar dat ook de onderhandelingen in andere sectoren van invloed zijn en mede het onderhandelingsklimaat scheppen.

De Achilleshiel van de verzorgingsstaat: profiteren de juiste mensen van sociaal beleid?

door Femke Roosma

Oorspronkelijk artikel: Roosma, F., Van Oorschot, W. & Gelissen, J. (2016). The Achilles' heel of welfare state legitimacy: Perceptions of overuse and underuse of social benefits in Europe, *Journal of European Public Policy*, 23(2), 177-196. doi: 10.1080/13501763.2015.1031157

Verzorgingsstaten zijn populair in Europa. Ondanks de vele maatschappelijke discussies over wie waar recht op heeft en waarom, over de bureaucratie van sociale diensten, over de hoogte van de uitkeringen en de kwaliteit van de zorg, blijkt uit langdurig opinieonderzoek dat de sociale legitimiteit van de verzorgingsstaat staat als een huis. Een overgrote meerderheid van de Europeanen steunt het feit dat de staat herverdeelt om ongelijkheid in risico's en inkomen terug te dringen. En eenzelfde grote meerderheid vindt dat de overheid de geëigende instantie is om ervoor te zorgen dat de ouderen pensioenen krijgen, er gezondheidszorg is voor de zieken en uitkeringen voor werklozen.

Maar wie mensen alleen vraagt naar deze 'positieve' kanten van de verzorgingsstaat, ziet over het hoofd dat er ook onderdelen van de verzorgingsstaat zijn waar mensen minder enthousiast over zijn. Of zeg maar gerust: zeer kritisch over zijn. Wanneer we meerdere dimensies van opinies ten opzichte van de verzorgingsstaat analyseren, zien we dat men inderdaad erg enthousiast is over een substantieel stelsel van sociale voorzieningen, maar tegelijkertijd kritisch is over de uitvoering en de uitkomsten van die verzorgingsstaat.

In alle Europese verzorgingsstaten blijkt men het meest kritisch te zijn ten aanzien van wat wij in dit artikel *mis-targeting* noemen. Men vindt dat de verkeerde mensen profiteren van sociale voorzieningen (ofwel misbruik maken), terwijl men tegelijk van mening is dat mensen die deze voorzieningen wel hard nodig hebben, ze niet krijgen. In dit artikel onderzoeken we deze opvattingen over *mis-targeting* verder. We kijken naar verschillen tussen landen, en naar factoren die verklaren waarom in sommige Europese landen en onder sommige sociale groepen deze opvattingen over misbruik en niet-gebruik sterker zijn dan in andere landen en dan onder andere groepen. Zo hopen we meer te weten te komen over wat ook wel de zwakke plek van sociaal beleid wordt genoemd, de Achilleshiel van de verzorgingsstaat.

Onderzoeksaanpak

We maken gebruik van data van de *European Social Survey 2008*. In deze survey zijn voor het eerst in een groot aantal Europese landen percepties van misbruik en niet-gebruik van uitkeringen en sociale voorzieningen gemeten. We analyseren de opinies van meer dan 47.000 respondenten in 25 Europese landen, aan de hand van multivariate multilevel-regressieanalyse. We meten percepties van misbruik en niet-gebruik met een schaal van respectievelijk drie en twee items. We gebruiken verschillende verklarende factoren op individueel niveau: iemands structurele positie (inkomen, opleiding en werkstatus), ideologische positie (links/rechts-schaal), sociaal vertrouwen, institutioneel vertrouwen, en we controleren voor leeftijd en sekse. Om verschillen tussen landen te verklaren kijken we naar collectieve beeldvorming rondom uitkeringsgerechtigden, werkloosheid

en sociale uitgaven (als percentage van het BBP), en we kijken naar de rol van verschillende *welfare regimes* om een uitspraak te doen over de invloed van de selectiviteit van beleid (selectiever betekent dat uitkeringen en voorzieningen meer worden gericht op afgebakende groepen, in plaats van op grote delen van de bevolking).

Belangrijkste bevindingen: twee zwakke plekken van verzorgingsstaatlegitimiteit

Het gepercipieerde misbruik door uitkeringsgerechtigden is hoog in alle Europese landen: van alle respondenten gelooft 64 procent dat veel mensen uitkeringen ontvangen waar ze eigenlijk geen recht op hebben. Opvallend is ook dat maar liefst 52 procent vindt dat mensen met lage inkomens minder uitkeringen krijgen dan waar ze recht op hebben (gepercipieerd niet-gebruik). Misbruik wordt vooral gepercipieerd in de Angelsaksische en Oost-Europese landen, terwijl niet-gebruik van voorzieningen vooral gepercipieerd wordt in Zuid- en Oost-Europa.

Wanneer we kijken naar de invloed van verschillende individuele en contextuele factoren, blijkt dat mensen met lagere inkomens en werklozen minder vaak misbruik door uitkeringsgerechtigden zien, terwijl ze vaker geloven dat mensen op het minimum niet krijgen wat ze nodig hebben. Deze groepen kunnen zich beter identificeren met uitkeringsgerechtigden en minima. Interessant is dat hogere opleiding een belangrijke voorspeller is voor lage percepties van beide aspecten van *mis-targeting*, zowel van misbruik als niet-gebruik. Dit geldt ook voor mensen met een hoger sociaal vertrouwen en meer vertrouwen in instituties. Hoe lager de opleiding en hoe lager het vertrouwen, des te minder men gelooft dat de overheid in staat is de juiste mensen te laten profiteren van herverdeling. Politieke voorkeur heeft het verwachte effect dat rechtse mensen vaker misbruik zien en mensen die zich zelf definiëren als links, vaker niet-gebruik.

Op contextueel niveau zien we verschillende voorspellers voor gepercipieerd misbruik en niet-gebruik van uitkeringen en sociale voorzieningen. Negatieve collectieve beeldvorming over uitkeringsgerechtigden bevordert de perceptie van misbruik, en er is een duidelijk effect van *welfare regimes*: in selectieve Angelsaksische verzorgingsstaten is gepercipieerd misbruik groter, terwijl in de meer universele Scandinavische verzorgingsstaten gepercipieerd misbruik lager is. Gepercipieerd niet-gebruik daarentegen wordt juist beïnvloed door werkloosheid in een land (hoe hoger de werkloosheid, des te meer mensen vinden dat minima niet krijgen waar ze recht op hebben) en door sociale uitgaven (hoe minder sociale uitgaven, des te hoger het gepercipieerd niet-gebruik).

Deze resultaten laten zien dat, hoewel misbruik en niet-gebruik beide vormen zijn van *mis-targeting*, ze onafhankelijke bronnen zijn van onvrede met de verzorgingsstaat. Percepties van misbruik zijn meer gerelateerd aan (rechtse) politieke

affiniteit en collectieve negatieve beeldvorming van uitkeringsgerechtigden en selectievere verzorgingsstaten. Percepties van niet-gebruik zijn meer afhankelijk van ervaringen van mensen die in een zwakkere sociaaleconomische positie zitten met de verzorgingsstaat, met de werkloosheid in een land en de hoogte van sociale uitgaven. In plaats van één zwakke plek in sociale legitimiteit, lijkt de verzorgingsstaat ten minste twee onafhankelijke zwakke plekken te hebben: hoge percepties van zowel misbruik als niet-gebruik van sociale voorzieningen en uitkeringen.

Implicaties

Hoewel er veel steun is voor herverdeling, is het zorgelijk voor de legitimiteit van de verzorgingsstaat dat een groot deel van het publiek gelooft dat sociale voorzieningen niet de juiste mensen bereiken. Percepties van misbruik werden al langer als bedreiging gezien, maar het is belangrijk dat we ons realiseren dat ook gepercipieerd niet-gebruik steun voor de verzorgingsstaat kan ondermijnen. Kan de verzorgingsstaat nog wel de noden van de minima ledigen?

Dat zowel misbruik en niet-gebruik vooral worden waargenomen door lager opgeleiden is een aanvullend punt van zorg. Vervolgonderzoek zou met name de rol van opleiding verder moeten onderzoeken. Is hier sprake van een cultureel onderscheid tussen hoger en lager opgeleiden in hun beeldvorming over de verzorgingsstaat, of gaat het eerder om kennis over hoe verzorgingsstaat instituties werken?

Paradoxaal genoeg lijken percepties van misbruik vooral voor te komen in verzorgingsstaten met meer en striktere regels om voor een uitkering of voorziening in aanmerking te komen. In selectievere verzorgingsstaten zijn er meer regels om te breken en wordt frauduleus gedrag vaker bediscussieerd (met als gevolg negatievere beeldvorming rondom uitkeringsgerechtigden). Tegelijkertijd zorgen selectievere systemen voor meer niet-gebruik, omdat de regels streng zijn. Negatieve beeldvorming over uitkeringsgerechtigden en bureaucratie versterken elkaar in een selectiviteitsreflex, waardoor (gepercipieerde) *mis-targeting* toeneemt. Dit is een belangrijke waarschuwing voor beleidsmakers die geneigd zijn om enerzijds regels strikter te maken om meer tegemoet te komen aan beeldvorming over potentieel misbruik, maar anderzijds daarmee mogelijk juist percepties van misbruik en niet-gebruik versterken.

In hoeverre verklaart de etnische samenstelling van de buurt de kans om te stemmen op de PVV?

door Michael Savelkoul, Joran Laméris en Jochem Tolsma

Oorspronkelijk artikel: Savelkoul, M., Laméris, J. & Tolsma, J. (2017). Neighbourhood Ethnic Composition and Voting for the Radical Right in The Netherlands. The Role of Perceived

Neighbourhood Threat and Interethnic Neighbourhood Contact. *European Sociological Review*, 33(2), 209-224. doi: 10.1093/esr/jcw055

In veel Europese landen is de steun voor radicaal-rechtse partijen de afgelopen decennia sterk toegenomen. Deze ontwikkeling lijkt veelal samen te vallen met toenemende migratie. Vaak wordt dan ook verondersteld dat naarmate het relatieve aandeel van etnische minderheden groter is in iemands leefomgeving, de steun voor radicaal-rechtse partijen toeneemt. Tot op heden is er echter geen consensus in de literatuur in hoeverre deze aanname ook opgaat als gekeken wordt naar de relatie tussen de etnische samenstelling van woonbuurten en steun voor radicaal-rechts.

Eerder onderzoek naar deze relatie kan grofweg worden ingedeeld in studies op macro- en studies op microniveau. Studies op macroniveau kijken naar de etnische compositie van bijvoorbeeld kiesdistricten en relateren dit aan geaggregeerde verkiezingsuitslagen. In dit type studies is het niet mogelijk om een relatie tussen de etnische compositie van de leefomgeving en het stemmen op radicaal-rechtse partijen te verklaren aan de hand van kenmerken van stemmers. Studies op microniveau relateren zelf-gerapporteerde stemintenties of retrospectief stemgedrag aan informatie over de etnische compositie van de leefomgeving. Veelal betreft dit studies die onderzoek doen naar relatief grote geografische gebieden, zoals landen, regio's of gemeenten. Microstudies op buurniveau zijn schaars. Vaak is er namelijk sprake van een power probleem, dat wil zeggen dat de beschikbare surveydata te weinig respondenten in te weinig buurten bevatten, die bovendien te weinig variëren in etnische samenstelling.

In onze (micro-)studie konden we dit probleem oplossen door gebruik te maken van unieke data afkomstig van het iVandaag Opiniepanel (iVOP). In totaal hebben we informatie van ruim 21.000 respondenten, die woonachtig zijn in ruim driekwart van alle buurten (PC4-gebieden) in Nederland. Dit stelde ons in staat om de relatie te onderzoeken tussen de etnische samenstelling van woonbuurten en de steun voor radicaal-rechts (in ons geval de PVV), en verklaringen te testen voor dit verband.

Mogelijke verklaringen voor de invloed van de etnische compositie van buurten

In eerder onderzoek is met name gekeken naar de invloed van ervaren etnische dreiging. Het idee hierbij is dat wanneer het relatieve aandeel van etnische minderheden in de leefomgeving toeneemt, er sprake is van meer competitie tussen mensen met en zonder migratie-achtergrond. Deze competitie kan betrekking hebben op bijvoorbeeld schaarse banen of betaalbare woningen, maar ook op conflicterende culturele waarden, en ze leidt tot het ervaren van etnische dreiging onder mensen zonder migratie-achtergrond. Eerder onderzoek heeft herhaaldelijk

aangetoond dat deze gepercipieerde etnische dreiging een belangrijke voorspeller is voor radicaal-rechts stemgedrag.

Naarmate het relatieve aandeel van etnische minderheden toeneemt in iemands leefomgeving, neemt echter ook de kans op positief contact tussen mensen met en zonder migratie-achtergrond toe. Positief interetnisch contact kan vooroordelen ten aanzien van etnische minderheden verminderen. Onze studie is een van de eerste die laat zien in hoeverre positief contact de steun voor radicaal-rechts partijen doet afnemen.

Bovendien hebben we gekeken in hoeverre de invloed van de etnische samenstelling van de buurt verschilt naarmate mensen meer of minder interetnisch contact hebben. Onze verwachting was dat voor mensen die relatief veel positieve contactervaringen hebben, de samenstelling van de buurt minder sterk samenhangt met steun voor de PVV.

Onderzoeksaanpak

Aan de ruim 21.000 respondenten van het 1Vandaag Opiniepanel (1VOP) is de vraag voorgelegd op welke partij ze zouden stemmen, indien er nu Tweede Kamerverkiezingen zouden zijn. Een voorkeur voor de Partij voor de Vrijheid (PVV) wordt hierbij beschouwd als radicaal-rechts. Daarnaast is aan respondenten gevraagd in hoeverre zij persoonlijk contact hebben in de buurt met mensen met een niet-westerse herkomst, en in hoeverre zij van mening zijn dat de buurt is verslechterd door de komst van etnische minderheden. De surveygegevens zijn verrijkt met informatie over de buurt die afkomstig is van het CBS. In onze analyses hebben we rekening gehouden met mogelijke niet-lineaire verbanden.

Belangrijkste bevindingen

Wij tonen in ons onderzoek aan dat er inderdaad een positieve relatie bestaat tussen het relatieve aandeel inwoners met een niet-westerse achtergrond in buurten en de steun voor de PVV onder Nederlanders zonder migratie-achtergrond, maar deze relatie is niet-lineair. Er is sprake van een zogenaamd *tipping-point*: Nederlanders zonder migratie-achtergrond zijn pas meer geneigd om te stemmen op de PVV indien meer dan 15% van de inwoners in hun buurt een niet-westerse achtergrond heeft.

Onze resultaten laten bovendien zien waarom Nederlanders zonder migratie-achtergrond in buurten met een relatief hoog percentage niet-westerse minderheden voor de PVV kiezen. Juist deze groep stemmers heeft het idee dat de buurt achteruitgaat door de komst van etnische minderheden.

In buurten met een relatief groot aandeel niet-westerse minderheden vindt tegelijkertijd meer positief interetnisch contact plaats. Maar alhoewel uit eerder onderzoek herhaaldelijk is gebleken dat positief interetnisch contact negatieve vooroordelen ten opzichte van etnische minderheden kan reduceren, steunen mensen met relatief veel positief contact bijna net zo vaak de PVV als mensen met geen of nauwelijks contact.

Toch spelen contactervaringen een belangrijke rol. Voor Nederlanders zonder migratie-achtergrond die regelmatig positief contact hebben met hun niet-westerse buurtgenoten blijkt – in lijn met onze verwachting – de etnische samenstelling van de buurt beduidend minder invloed te hebben op steun voor de PVV.

Sekseverschillen in de ervaren zorgbelasting van partner-mantelzorgers

door Joukje Swinkels, Theo van Tilburg, Ellen Verbakel en
Marjolein Broese van Groenou

Oorspronkelijk artikel: Swinkels, J., Tilburg, T. V., Verbakel, E., & Broese van Groenou, M. (2017). Explaining the Gender Gap in the Caregiving Burden of Partner Caregivers. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Science*, online first. doi: 10.1093/geronb/gbx036

Kwetsbare ouderen die nog zelfstandig wonen, krijgen veel zorg. Het grootste deel daarvan wordt geleverd door mantelzorgers. Voor ouderen met een partner is de partner de meest aangewezen persoon om deze mantelzorg te verlenen. De meeste partners vinden het ook heel vanzelfsprekend om deze zorg te verlenen. In vergelijking met andere typen mantelzorgers, zoals kinderen, burens en vrienden, geven zij de meeste uren en typen zorg. Partner-mantelzorgers lopen daardoor een verhoogd risico op overbelasting, maar hierin zit een groot sekseverschil: vrouwen ervaren partner-mantelzorg over het algemeen als zwaarder dan mannen.

In de literatuur worden twee verklaringen gegeven waarom vrouwen bij partner-mantelzorg meer zorgbelasting ervaren. De eerste verklaring is dat vrouwen meer uren zorg geven en minder vaak hulp van anderen krijgen bij de zorgtaken. Dit heeft te maken met het socialisatieproces, de rol die de maatschappij verwacht van de vrouw, waardoor de vrouw die rol ook gemakkelijker op zich neemt dan de man. De tweede verklaring is dat vrouwen de zorgtaken anders ervaren dan mannen. Een reden die hiervoor gegeven wordt, is dat mannen een meer taakgerichte aanpak hebben en vrouwen meer emotioneel betrokken zijn bij de zorgsituatie en het welbevinden van de partner. Ook voelen vrouwen zich vaak meer verantwoordelijk voor de relatiekwaliteit die door de zorgsituatie onder druk kan komen te staan, waardoor er naast de zorgtaken ook andere stressoren op de vrouwen afkomen.

Dit onderzoek had als doel meer inzicht te krijgen in de omvang en de oorzaken van sekseverschillen in ervaren zorgbelasting bij partner-mantelzorgers. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van het theoretische stress-procesmodel van Pearlin. De ervaren zorgbelasting is de uitkomst van een proces: de oudere wordt hulpbehoevend en heeft zorg nodig. Deze zorgbehoefte wordt de 'primaire stressor' genoemd. Als reactie op

de zorgbehoefte gaat de partner van de oudere een aantal uren zorg verlenen. De verwachting is dat hoe hoger de zorgbehoefte is, des te hoger het aantal uren zorg zal zijn. Vervolgens kunnen de uren die nodig zijn voor de zorgverlening, leiden tot problemen in andere domeinen van leven, de zogenaamde 'secundaire stressoren'. Bij secundaire stressoren kunnen we denken aan moeilijkheden om de gewone dagelijkse activiteiten te blijven doen, en aan financiële problemen of relatieproblemen ten gevolge van de zorgsituatie. De verwachting is dat met de ontwikkeling van meer zorgbehoefte en meer uren zorgverlening, de secundaire stressoren zich meer manifesteren. De zorgbehoefte, het aantal uren zorg en de secundaire stressoren bepalen samen de mate van ervaren zorgbelasting. De hulp van anderen kan een buffer zijn in dit proces.

Uit het bovenstaande blijkt dat sekseverschillen in ervaren zorgbelasting kunnen worden verklaard doordat de zorgbehoefte, uren zorgverlening, secundaire stressoren of hulp van anderen, anders zijn voor vrouwen dan voor mannen. Maar het zou ook kunnen zijn dat voor vrouwelijke partner-mantelzorgers het proces van ervaren zorgbelasting anders uitwerkt dan voor mannelijke.

Onderzoeksaanpak

Om deze verwachtingen te toetsen is gebruik gemaakt van gegevens van mantelzorgers en hun partners in de TOPICS-MDS dataset (*The Older Persons and Informal Caregivers Minimum Data Set*), een gepoolde dataset waarin data van meer dan vijftig projecten van het Nationaal Programma Ouderenzorg (NPO) is samengevoegd. Bij bijna 1800 oudere partner-mantelzorgers is nagegaan of de sekseverschillen te verklaren zijn door verschillen in zorgbehoefte van de zorgontvanger, uren en taken in zorgverlening, ervaren secundaire stressoren en hulp van derden in de zorgverlening. Tevens is nagegaan of het theoretische procesmodel anders is voor vrouwen dan voor mannen. Voor deze analyses is gebruik gemaakt van SEM-modellen (*Structural Equation Modelling*); hierin kan het hele theoretische procesmodel getoetst worden en de verschillen tussen mannen en vrouwen worden onderzocht.

Belangrijkste bevindingen

Ten eerste laten de resultaten zien dat er een significant sekseverschil in de ervaren zorgbelasting van partner-mantelzorgers bestaat: mannen ervaren minder zorgbelasting dan vrouwen. Vrouwen die voor hun partner zorgen, ervaren meer zorgbelasting dan mannen; dit is vooral te wijten aan het feit dat vrouwen meer negatieve secundaire gevolgen ervaren. Anders dan in de literatuur vermeld, is er geen significant verschil tussen vrouwelijke en mannelijke partner-mantelzorgers gevonden in de zorgbehoefte van de partner, het aantal uren zorg verlenen en de hulp van anderen. De reden dat in ons onderzoek deze verschillen niet gevonden worden en in andere onderzoeken wel, kan zijn dat onderzoek vaak gericht is op verschillende groepen mantelzorgers (kinderen, vrienden overige familie) en wij ons specifiek hebben

gericht op mantelzorgende partners. Partners nemen de zorgtaak vaker op zich, ook de mannen. Tevens hebben wij koppels geselecteerd die voor elkaar zorgen.

Ten tweede tonen de resultaten aan dat het zorgproces anders werkt voor mannen dan voor vrouwen. Voor beiden heeft de zorgbehoefte wel direct invloed op de uren zorgverlening, maar voor vrouwen loopt de ervaren zorglast vervolgens via secundaire stressoren, terwijl voor mannen de ervaren zorgbelasting direct voortkomt uit de uren zorg. Dit betekent dat voor vrouwen niet zozeer de praktische kanten van het zorgen (het aantal uren) als wel de problemen als gevolg hiervan een grotere rol spelen in de ervaren zorgbelasting, en bij mannen meer de zorgbehoefte op zich. Dit resultaat sluit aan bij theorieën die erop wijzen dat mannen meer een taakgerichte aanpak hebben en vrouwen meer een emotionele aanpak van omgaan met de zorgsituatie. Voor mannen wordt de zorglast zwaar als de zorgbehoeften van hun partner groot zijn, en wellicht ook als de zorg meer complex wordt. Terwijl voor de vrouw de zorgsituatie op zichzelf al voor secundaire stressoren zorgt en daarmee ook tot zorgbelasting leidt, en dus minder afhankelijk is van de mate van zorgbehoefte van de partner.

Implicaties

Dit onderzoek impliceert op theoretisch gebied dat er structurele verschillen zijn in zorgmodellen tussen mannen en vrouwen, en laat zien hoe de zorgsituatie uitwerkt op de ervaren zorglast. Vertaald naar de praktijk zou dit betekenen dat interventies om de zorgbelasting te verlagen rekening moeten houden met de aard van de overbelasting. Komt deze voort uit te grote zorgbehoefte, dan is de mantelzorger het meest gebaat bij praktische hulp. Maar komt de zorglast vooral voort uit ervaren secundaire stressoren, dan is meer emotionele steun voor de mantelzorger wellicht effectiever. Het kan zijn dat een overbelaste mannelijke mantelzorger het meest geholpen is met een praktische verlichting van de taak, iemand die een bepaalde zorgtaak overneemt, terwijl een vrouwelijke mantelzorger meer gebaat is bij een wandeling en een goed gesprek over de situatie waarin zij zit. Aandacht voor de vraag op welk gebied de interventies het beste ingezet kunnen worden, is dus vereist.

Gelovig en gelukkig? De relatie tussen religiositeit en levenstevredenheid in Nederland

door Josje ten Kate, Willem de Koster en Jeroen van der Waal

Oorspronkelijk artikel: Ten Kate, J., De Koster, W. & Van der Waal, J. (2017). The effect of religiosity on life satisfaction in a secularized context: Assessing the relevance of believing and belonging. *Review of Religious Research*, 59(2), 135-155. doi: 10.1007/s13644-016-0282-1

Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat religiositeit een positief effect heeft op verschillende facetten van mentaal welzijn. Zo zijn religieuze individuen gemiddeld genomen gelukkiger dan niet-religieuzen. Hoewel er veel onderzoek is gedaan naar dit fenomeen, is het merendeel hiervan uitgevoerd in de Verenigde Staten, waar een relatief groot deel van de bevolking gelovig is.

We kunnen ons echter afvragen of religie ook gelukkig maakt in een land als Nederland, waar veel minder mensen religieus zijn en waar religie regelmatig kritisch wordt bejegend in soms felle publieke discussies. In een dergelijke context lijkt het niet waarschijnlijk dat er een positieve relatie bestaat tussen religiositeit en geluk. Aan de andere kant zouden mensen in de pluralistische en onzekere Nederlandse samenleving een grote behoefte kunnen hebben aan houvast, iets wat bij uitstek geboden kan worden door religie. Dit suggereert dat er, ook in Nederland, sprake is van een positieve relatie tussen religie en geluk. Om deze puzzel op te lossen, richten we ons in deze studie allereerst op de vraag of religieuzen in Nederland gelukkiger zijn dan niet-religieuzen.

De rol van geloofsovertuigingen en sociale inbedding

Naast het in kaart brengen van de relatie tussen religie en geluk in Nederland, onderzoeken we ook *waarom* deze relatie bestaat. Daarbij toetsen we twee typen verklaringen die vaak worden geopperd in bestaande wetenschappelijke literatuur: verklaringen op basis van geloofsovertuigingen en aandacht voor religie in de privésfeer (zoals bidden of het lezen van heilige teksten), en verklaringen die het positieve effect op geluk toeschrijven aan inbedding in een religieuze gemeenschap.

Onderzoek suggereert dat geloofsovertuigingen en aandacht voor religie in de privésfeer voorzien in zingeving, een gevoel van controle en duidelijke leidraden voor denken, voelen en handelen. Deze factoren hebben op hun beurt weer een positief effect op iemands geluksbeleving. Daarnaast kunnen sociale aspecten van religie een rol spelen. Zo gaat inbedding in een religieuze gemeenschap gepaard met sociale relaties, het ontvangen van sociale steun en het verlichten van eenzaamheid, wat bijdraagt aan een groter geluksgevoel. Ingebed zijn in een religieuze gemeenschap heeft ook andere, ‘culturele,’ voordelen: het kan individuen het gevoel geven dat ze deel uitmaken van een betekenisvolle gemeenschap, waarin mensen met soortgelijke waarden zich met elkaar verbonden voelen. Ook dit draagt mogelijk bij aan geluk.

Onderzoeksaanpak

We hebben gegevens geanalyseerd die zijn verzameld onder een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking in het kader van de ‘Netherlands Longitudinal Lifecourse Study’ (afgekort ‘NELLS’), verzameld in 2009. Deze dataset maakt het mogelijk om geluk onder religieuzen en niet-religieuzen te vergelijken. Er zijn verschillende religieuze groepen opgenomen in NELLS: anders dan in veel andere

datasets zijn niet alleen katholieken en protestanten maar ook moslims goed vertegenwoordigd. Dit levert een extra bijdrage op aan bestaand onderzoek, omdat moslims een groep vormen die nog niet vaak onderzocht is als het aankomt op geluk. Ook biedt de gebruikte dataset de mogelijkheid om de geopperde verklaringen voor het verband tussen religie en geluk te toetsen. Na multiële imputatie van ontbrekende waarden konden we een dataset van 5.312 personen gebruiken.

Verschillende religies en geluk in Nederland

Onze analyses laten zien dat het effect van religie op geluk niet hetzelfde is voor de verschillende religieuze groepen in de dataset. Vooral onze bevinding dat moslims minder gelukkig zijn dan niet-religieuzen in Nederland, is opvallend in het licht van Amerikaans onderzoek, omdat dat juist laat zien dat religieuze mensen gelukkiger zijn dan niet-religieuzen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het lagere geluksgevoel van moslims in Nederland vooral te wijten is aan hun sociaaleconomische positie en etnische achtergrond. Het lijkt dus vooral de minderheidspositie van moslims te zijn die hen ongelukkiger maakt, niet hun religiositeit zelf.

Voor de christelijke groepen in Nederland laat ons onderzoek verschillende resultaten zien. Waar protestanten qua geluksbeleving niet verschillen van niet-religieuzen, zijn katholieken juist gelukkiger. Dit patroon blijft bestaan wanneer we rekening houden met factoren als opleiding, leeftijd, geslacht, inkomen en etniciteit, die ook van invloed kunnen zijn op geluk. Voor katholieken lijkt religie dus inderdaad bij te dragen aan meer geluk, maar hoe werkt dit precies?

Om deze vraag te beantwoorden hebben we de hierboven besproken verklaringen nader onderzocht. Ten eerste hebben we de rol van geloofsovertuigingen en de frequentie van bidden en lezen van heilige teksten bestudeerd. Onze analyses laten zien dat geloofsovertuigingen en de beoefening van religie in een privé-setting *niet* kunnen verklaren waarom katholieken in Nederland gemiddeld genomen gelukkiger zijn dan niet-religieuze Nederlanders. Inbedding in een religieuze gemeenschap, het tweede type verklaring dat we bestuderen, blijkt *wel* een rol spelen, en, zoals verwacht, op twee manieren. Ten eerste hebben katholieken meer sociale relaties en sociale steun, en ervaren ze minder eenzaamheid, wat bijdraagt aan een groter geluksgevoel. Daarnaast speelt de culturele component van inbedding een rol. Onze analyses suggereren namelijk dat het bijwonen van religieuze diensten ook bijdraagt aan geluk, omdat het deelnemers het gevoel geeft dat ze deel uitmaken van een betekenisvolle gemeenschap met een gedeeld wereldbeeld.

Implicaties

Ons onderzoek laat dus zien dat religie geen universele 'geluksbrenger' is, zoals vaak wordt gesuggereerd op basis van bevindingen van Amerikaans onderzoek. In het sterk gesecculariseerde en pluriforme Nederland draagt religiositeit alleen bij

aan geluksgevoelens onder één religieuze groep, namelijk katholieken. Onze analyses laten zien dat andere religieuze groepen niet gelukkiger zijn (protestanten) of zelfs minder gelukkig (moslims) dan niet-religieuzen in Nederland. Deze resultaten suggereren dat toekomstig onderzoek naar de rol van religie in geluksbeleving er goed aan zou doen meer aandacht te besteden aan dit soort diversiteit. Hierbij is het niet alleen belangrijk om verschillende religieuze groepen te bestuderen, maar ook om rekening te houden met de bestudeerde context. Ons onderzoek laat immers zien dat het bestuderen van religie en geluk in Nederland een ander beeld oplevert dan in de VS uitgevoerde studies.

Daarnaast laat onze studie zien dat het horen bij een gemeenschap van mensen met gedeelde normen en waarden een rol speelt bij de grotere geluksgevoelens van katholieken in Nederland. Het horen bij een gemeenschap met een gedeelde cultuur lijkt dus belangrijk te zijn voor individueel welzijn, een bevinding die ook relevant is voor onderzoek dat zich richt op de bredere bestudering van mentaal welzijn en geluksgevoelens. Ook roept deze bevinding de vraag op of deze gedeelde cultuur religieus van aard moet zijn om bij te dragen aan geluksgevoelens, of dat inbedding in een gemeenschap met een gedeeld *seculier* wereldbeeld (bijvoorbeeld nationalisme) eenzelfde bijdrage aan geluk levert.

Het bandwagon effect als Monster van Loch Ness

door Tom W.G. van der Meer, Armen Hakhverdian en Loes Aaldering

Oorspronkelijk artikel: Van der Meer, T.W.G., Hakverdian, A. & Aaldering, L. (2016). Off the Fence, Onto the Bandwagon? A Large-Scale Survey Experiment on Effect of Real-Life Poll Outcomes on Subsequent Vote Intentions. *International Journal of Public Opinion Research*, 28(1): 46-72. doi: 10.1093/ijpor/edu041

Het Monster van Loch Ness. Zo omschreven politicoloog Joop van Holsteyn (Universiteit Leiden) en opiniepeiler Peter Kanne (I&O Research) het politieke *bandwagon effect*: nooit werkelijk aangetoond, maar mensen blijven er in geloven. Buiten de politieke arena is dit effect tamelijk onomstreden. Het aantal supporters groeit bij onverwachts goede prestaties, zoals het Nederlands Elftal merkte in 2014. De populariteit van darten (eind jaren negentig) en karten (tegenwoordig) nam toe na het succes van Raymond van Barneveld en Max Verstappen. Commerciële bedrijven proberen zich te omringen met een aura van succes, in de veronderstelling dat dit klanten trekt.

Binnen de politicologie is het bandwagon effect echter nooit onomstreden geweest. De kern van het politieke bandwagon effect is dat een politieke partij (of kandidaat) electorale steun wint, omdat deze succesvol is in de peilingen: burgers die

hun voorkeur bewust of onbewust aanpassen om zich aan te sluiten bij een partij die in de peilingen succesvol is. Het fundamentele probleem bij de speurtocht naar dit effect is dat we de invloed van peilingen op ons stemgedrag niet direct kunnen vaststellen. Het is onmogelijk om in het stemhokje mee te kijken, en onethisch om het feitelijke stemgedrag experimenteel te beïnvloeden. Lab-experimenten suggererden het bestaan van bandwagon effecten, maar veelal onder studenten op basis van gefingeerde en onrealistische peilingen en kandidaten. Enquête-onderzoek bood daarentegen minder eenduidige uitkomsten. Maar enquêtes legden veelal de nadruk op het bandwagon effect als een bewuste stemmotivatie, die kiezers bereid zijn te delen met de enquêteur.²

Onderzoeksaanpak

De vraag of kiezers zich laten beïnvloeden door realistische zetelpeilingen over echte partijen bleef zodoende onbeantwoord. Om die vraag te beantwoorden hebben we gepoogd om de kracht van het experimentele design te combineren met die van enquête-onderzoek. Samen met EenVandaag voerden we een vignetexperiment uit onder het EenVandaag Opiniepanel. In een uitgebreide vragenlijst in mei 2012 kregen de ruim 23.000 deelnemers een vraag voorgeschoteld over opiniepeilingen. Buiten hun weten om werden ze automatisch ingedeeld in tien willekeurige groepen: twee referentiegroepen, vijf groepen voor de hoofdanalyse, en drie groepen voor een robuustheidscheck. In deze bijdrage richten we ons op de hoofdanalyse. De vijf groepen in de hoofdanalyse kregen elk een zeer recente peiling voorgelegd van peil.nl, al dan niet aangevuld met een tekstuele interpretatie van de peilinguitslag. De peiling leende zich voor vier realistische interpretaties. Een eerste legde nadruk op de groei van de PvdA in de peilingen (sinds het vertrek van Job Cohen), een tweede op het verlies (sinds 2010). Een derde benadrukte het stabiele succes van de PvdA, een vierde de stagnatie ervan. Vervolgens werden alle deelnemers gevraagd op welke partij zij zouden stemmen als er Tweede-Kamerverkiezingen waren.

Belangrijkste bevindingen

Wat zeggen de uitkomsten van het vignetexperiment? De droge peilinguitslag beïnvloedde de kiezers geenszins: of ze nu werden geconfronteerd met een peilinguitslag of niet, 16,5% van de respondenten steunde de PvdA. Variatie in steun voor de PvdA ontstond pas door de duiding, de tekstuele interpretatie bij de peilinguitslag. Om precies te zijn: onder de groep waarin werd benadrukt dat de PvdA sinds het vertrek van Job Cohen was gegroeid in de peilingen, was de steun voor de PvdA 18,5%. Het toevoegen van een enkel zinnetje in een enkele peiling leidde al tot een extra aanhang van bijna twee procentpunten.

Voor conditionele effecten vonden we echter geen bewijs. Je zou verwachten dat de kiezers die het meest gevoelig zijn voor bandwagon effecten, die kiezers zijn

die toch al twijfelen over hun partijkeus. Maar dat idee ondersteunen onze analyses niet. Veranderlijke kiezers zijn niet eerder vatbaar voor het bandwagon effect. Ook trekken voormalige PvdA-kiezers niet significant eerder naar de PvdA wanneer die partij het goed doet volgens de peilingen. Evenmin geldt dat voor kiezers van rivaliserende partijen als D66, GroenLinks en SP.

Al met al suggereert ons vignetexperiment dat het monster van Loch Ness bestaat. We zien bewijs voor een bandwagon effect. Dit effect is statistisch zwak, maar in maatschappelijk opzicht fors: een enkele peiling leidde al tot drie extra Kamerzetels voor de PvdA. In een versplinterd partijlandschap als het Nederlandse zijn die paar zetels al snel relevant. Zowel in 2003 (CDA-PvdA) als in 2010 (VVD-PvdA) was het verschil tussen de nummers één en twee bij de verkiezingen kleiner dan de drie zetels die een enkele peiling al kan veroorzaken.

Omdat het bandwagon effect niet wordt opgewekt door de peilingen zelf, maar vooral door de subjectieve interpretatie ervan door experts, hebben zowel peilers als journalisten een belangrijke maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Noten

1. Een deel van deze Nederlandstalige samenvatting verscheen eerder op het sociaalwetenschappelijk blog [versvak.nl](http://www.versvak.nl) (<http://www.versvak.nl/politiek/zijn-stakingen-besmettelijk/>).
2. Het is dan ook interessant dat in het Nationaal Kiezersonderzoek steevast een paar procent van de respondenten hun uiteindelijke stemkeus motiveert omdat die partij het goed deed in de peilingen, los van strategische overwegingen.